

Geluks-
vogels
wonen
in de
stad én
in de
natuur

[LO
LA
AM]

Héé geluksvogel!

Manifest

1 - 45

Hey Lucky one!

Manifest

49 - 62

Links

63

Manifest

01 We keren het tij

02 Wij zien de stad als natuurgebied

03 Er bestaat geen kijkgroen

04 Wij brengen groen geluk

05 Onze natuur is bodembewust

06 We vinden grijs ook groen

07 We werken samen met de tijd

08 Stadsnatuur maken we met elkaar

09 We delen onze stadsnatuur met iedereen

10 We geven groen geluk de juiste waarde

NL

De toekomst van de stad is de natuur. Een stad zonder natuur is onaangenaam en onleefbaar. We hebben de natuur om ons heen nodig om gezond en gelukkig te zijn. Vooral in de stad is dat belangrijk, want daar wonen de meeste mensen dicht bij elkaar. En juist die mensen staan het verst af van de broodnodige natuur voor hun gezondheid en geluk. Daarom zetten we ons in om meer natuur naar de stad te halen.

Dat door meer stadsnatuur een betere stad ontstaat, is doorgedrongen tot de overheden, ontwikkelaars, ontwerpers en bouwers. Bouwen met de natuur is dé nieuwe manier om te werken aan de stad van de toekomst. Als ontwerpers en ontwikkelaars van de stad zien we om ons heen tal van nieuwe initiatieven ontstaan, van adviezen en puntentellingen voor groene gevels en daken, tot petitie en acties om tegels uit de straat te wippen om meer ruimte te geven aan planten en regenwater.

Wij steunen dat volledig. Maar we willen nog een stap verder gaan en zeggen: de stad is een natuurgebied! De *nature-based city* gaat veel verder dan groene daken en nestkasten. Het is de basis waar vanuit we denken en doen. In de natuurlijke stad draait het om de boeiende beleving van de alom aanwezige natuur. Mensen die in de natuurlijke stad wonen, zien we dan ook als werkelijke geluksvogels: zij hoeven niet te kiezen, maar wonen in de stad én in de natuur.

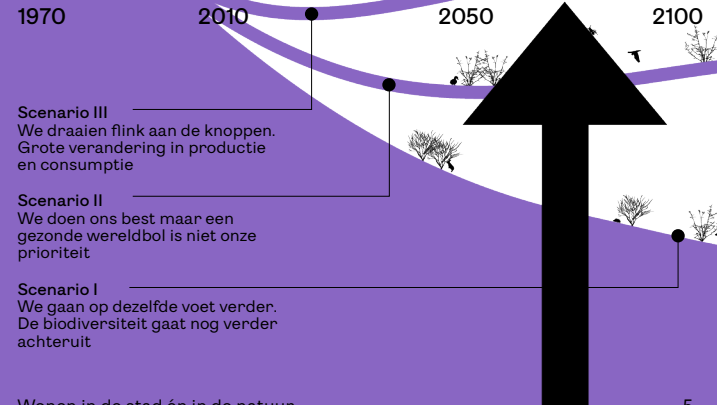
Hoe maken we die natuurlijke stad? Onze ambitie vraagt om een hele andere manier van het ontwerpen, ontwikkelen en financieren van natuur in de stad. We hebben niet overal het antwoord op, maar gaan de uitdaging wel aan om in al onze ontwerp- en ontwikkelopgaves natuur gelijk vanaf onze eerste pennenstreken mee te nemen. Daarbij hanteren we de 10 uitgangspunten in dit manifest, waarmee we op onze eigen manier een bijdrage doen aan de landelijke beweging om onze dorpen en steden natuurlijker te maken.

We keren het tij

01

Er is een ongekende wereldwijde afname van de biodiversiteit, en in Nederland is die afname nog sterker. De staat van de Nederlandse natuur is 'rondt slecht'. Leefgebieden verdwijnen, populaties worden kleiner en soorten sterven uit. Dat moet stoppen, want de afname van biodiversiteit brengt de stabiliteit van ecosystemen, onze voedselvoorziening, en de leefbaarheid van onze steden in gevaar. Gevolgen die mogelijk groter zijn dan die van de zeespiegelstijging! Vanuit onze eigen kennis en kunde kunnen we helpen dit te stoppen.

Eén van de oorzaken achter de biodiversiteitscrisis is de voortdurende bevolkingsgroei en de toename van stedelijke verdichting als het gevolg daarvan. Er is een grote woningbouwopgave in Nederland - tot 2030 worden er dik 900.000 woningen bijgebouwd. Binnenstedelijk bouwen in plaats van stedelijke uitbreiding is duurzaam, maar heeft tot gevolg dat de leefruimte voor mensen, planten en dieren in de steden onder druk staat. Veel relatief kleinschalige, maar biodiverse natuur dreigt uit de stad te verdwijnen als gevolg van de stedelijke verdichting.

Hoe kunnen we de druk op de stadsnatuur verminderen? Een goed begin is door minder te doen; minder uitstoot, minder afval, en minder energieverbruik zijn prima uitgangspunten voor duurzame stedenbouw, want het is belangrijk om onze klimatologische voetafdruk als samenleving te verkleinen. Maar met alleen minder doen, komen we er niet. Om de ecologische systemen in de stad te versterken, moeten we juist meer doen in plaats van minder. Verdichten gaat niet zonder vergroenen! Dat laatste gaat niet vanzelf, daarom moeten we de natuur een handje helpen.

Hoe we dat doen? Meer doen betekent dat in alles wat we doen de natuur gelijkwaardig is. Meer concreet gaan we bijvoorbeeld stad 'rewilden' door meer natuurlijke ruimte aan de stad toe te voegen, door bestaande ecosystemen robuuster te maken en te verbinden met het natuurnetwerk van de stad, door meer bomen te planten, door aangeharkte perken te verwilderen, door straten te openen voor planten en water, door hoog- en laagbouw te vermengen met natuur. Het gaat ons om tastbare en zichtbare natuur in een levende en gezonde stad. Het welzijn en de gezondheid van mens en dier staan daarbij voorop.

Al onze projecten leveren per saldo meer natuur op dan dat er voorheen was, geen uitzonderingen. Mooie ambities, maar wat als het niet haalbaar is om meer natuur achter te laten dan we er van tevoren troffen? Dan pakken we het project niet op. Of dan we brengen ergens anders extra veel natuur terug. We keren ons niet af, maar vechten voor het behoud van de natuur. Zo nemen we onze verantwoordelijkheid en dragen we ons steentje bij aan het tegengaan van de biodiversiteitscrisis.

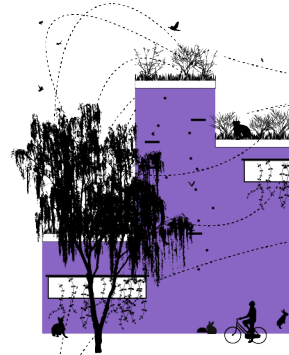

Wij zien de stad als natuurgebied

02

Laten we het eens omdraaien: de stad wordt gezien als dé grote vervuiler, maar wij zien het anders. De stad is een natuurgebied! Het is een plek waar de natuur floreert, omdat er voldoende bomen zijn voor schone lucht en schaduw, waar ruimte voor dieren om te voedsel te vinden en te schuilen, en voldoende en schoon water te aanwezig is. Wij als mensen zijn te gast in dat

stedelijke natuurgebied. Als gast zijn we extra zorgvuldig met dé natuur waarin we verblijven. Dé nature-based city betekent dat we willen zorgen voor voldoende natuurlijke ruimte in de stad met een hoge ecologische kwaliteit.

Voldoende natuurlijke ruimte maken we dóór dé stad te dooraderen met natuur. Voor ons als ontwerpers en ontwikkelaars van de stad is de beste manier door ons op kijken en terreinen te richten in plaats van

gebouw voor gebouw of woning voor woning. Een hele wijk kan meer voor de stadsnatuur betekenen dan enkel de losse gebouwen. Er zijn in de wijk veel meer mogelijkheden om meer natuur te maken: de straten, de tuinen, de gevels en de daken, geen plek laten we onbenut voor meer natuur. Bovendien heeft de wijk de kracht van de gemeenschap. Samen met meer mensen kunnen we meer bereiken.

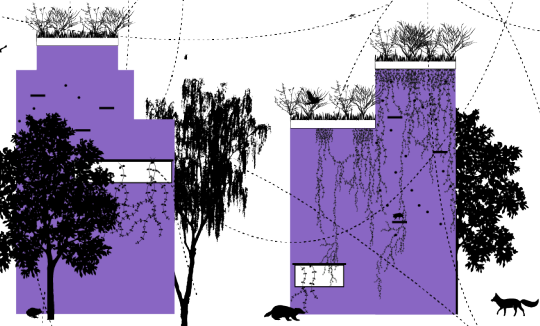

Om te zorgen voor natuur van voldoende kwaliteit, kijken bij het werken aan dé stad we door de ogen van de natuur. Hoe ziet een vogel de stad? Hoe gebruikt een egel de stad? Op basis van soortspecifieke behoeftes maken we van wijken en terreinen natuurlijke stapstenen. Via stadsparken, stadsbossen, lommerrijke singels en natuurlijke wijken staan ze in verbinding met

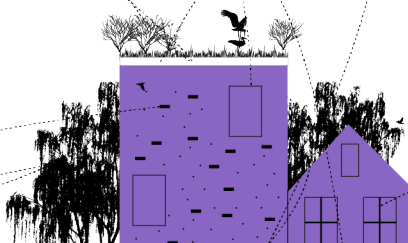
de stad en buitengebied. Natuurlijke stapstenen geven een groter leefgebied aan flora en fauna, en de mogelijkheid voor dieren, insecten en amfibieën zich te kunnen verplaatsen zonder onmogelijke hordes te hoeven nemen. Dat is goed voor de natuur, goed voor de gemeenschap en goed voor onszelf. Daar worden we gelukkig van!

Het gaat ons daarbij om de praktische uitvoering. Als ontwerpers en ontwikkelaars van de stad willen werken met eenvoudige vuistregels. De 3-30-300 regel bijvoorbeeld, die vanuit het Nature Based Solutions Instituut werd geopperd. Vanuit ieder huis zijn minimaal drie bomen te zien, elke buurt heeft tenminste dertig procent aan boomkronen en binnen driehonderd meter vanuit ieder huis is er een park of een andere grote groene openbare ruimte te vinden. Op deze manier maken we onze ambities concreet zonder ons te verliezen in complexe methodes, normen en lijsten.

02

Stadsvos van Florentijn Hofman in Rotterdam – Foto: Karin ter Laak

Er bestaat geen kijkgroen

03

Er is veel veranderd de afgelopen jaren. Er was een tijd, nog niet eens zo heel lang geleden, dat groen in de openbare ruimte bestempeld werd als kijkgroen: een vrij nutteloze opvulling van de straat, hooguit geschikt om de hond uit te laten. Een groene achtergrond van de stad. Daardoor stond het ook altijd onder druk van nieuwe stedelijke ontwikkeling, of van het besparen op beheerkosten. Het groen verdween uit het straatbeeld en in parken verschenen woontorens. Maar we weten nu wel beter. De tijd dat groen in de openbare ruimte nog bestempeld werd als kijkgroen is nu definitief voorbij.

Kijkgroen bestaat niet. Bomen en groene ruimte hebben zoveel waardevolle functies dat ze onmisbaar zijn voor een gezonde en goed functionerende stad. Minder verharding zorgt voor meer groen, een betere bodem en minder wateroverlast. Een wijk met meer bomen heeft minder last van hittestress, en dat zorgt weer voor lagere energiekosten. Bovendien zorgt een groene buurt zorgt voor een 4 tot 15 procent hogere vastgoedwaarde. Groen zorgt dus voor meer waarde, minder onderhoud, minder energieverbruik, minder wateroverlast. Het mag duidelijk zijn: hoe groener hoe beter.

We zijn ons bewust van de veelzijdige gebruikswaarde van het groen en zetten het ook op die manier in. Niet alleen door meer groen te planten, maar ook het beste groen om de potentie van beplanting in de wijk, de straat en het gebouw te maximaliseren. Dat doen we door bijvoorbeeld zo veel mogelijk West-Europese planten en bomen te passen. Waarom? Een zomereik of wilg is een thuis voor dik vierhonderd verschillende soorten insecten,* terwijl op een uitheemse robinia slechts twee verschillende soorten insecten voorkomen. De juiste beplanting geeft niet alleen schaduw en schone lucht, maar dus ook plek aan het insectenleven, die op hun beurt weer voedsel is voor vogels en vleermuizen. Zo sluiten we aan op grotere natuurlijke systemen en bouwen we een natuurlijke voedselpyramide.

Inheems

Aantal soorten insecten en mijten
gevonden op inheemse bomen

450

423

Wiel
Salix

Zomer eik
Quercus

334

Ruwe berk
Betula pendula

Uitheems

Aantal soorten insecten en mijten
gevonden op uitheemse bomen

2

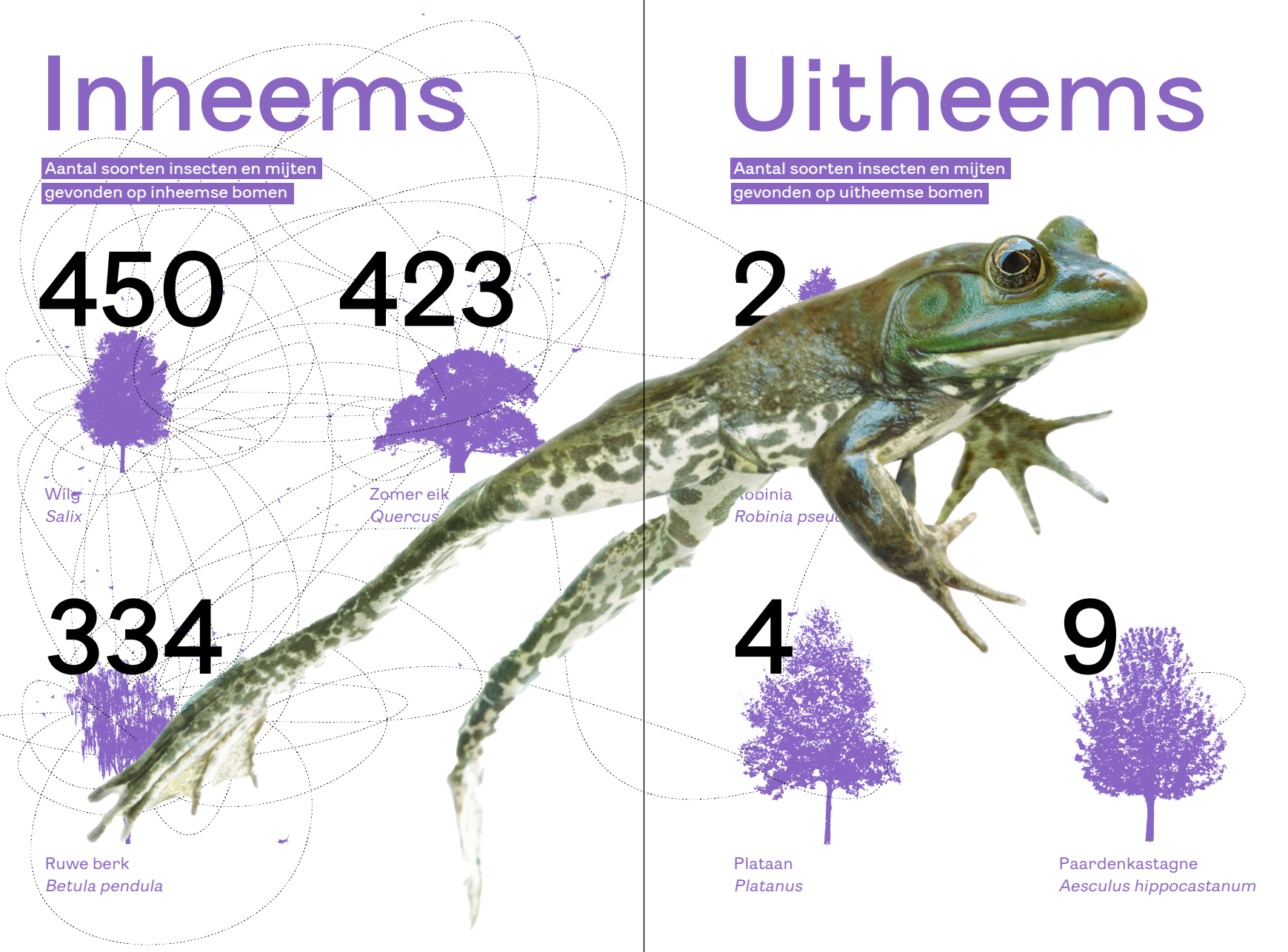
Robinia
Robinia pseudoacacia

4

Plataan
Platanus

9

Paardenkastagne
Aesculus hippocastanum

Wij brengen groen geluk

04

We zien we de groene stad als een onmisbare sleutel tot een gelukkig leven. Hoe zit dat? Het geluk begint bij onze gezondheid. Behalve klimaatvoordelen weten we namelijk dat een groene stad ook bijdraagt aan de gezondheid van haar inwoners. In de eerste plaats onze fysieke gezondheid. Hoe meer tijd er in natuur besteed wordt, hoe meer we bewegen en des te beter onze conditie. Uit een ziekenhuisdossier-onderzoek blijkt dat uitzicht vanuit een ziekenhuiskamer op natuur het lichamenlijk herstel na een operatie bespoedigt. Een dag eerder uit het ziekenhuis, een langere levensduur en minder doktersbezoeken. Lagere ziektekosten dus!

En meer dan dat alleen. In de natuur zijn, geeft rust en verlaagt de stress. En dat is in de overvolle stad meer dan welkom. Niet alleen een betere fysieke gezondheid dus, maar ook mentaal. Het uitzicht op een stadspark helpt mensen te herstellen van stress, wat de kans op stressgerelateerde ziekte kan verminderen. Bovendien, hoe meer tijd er in de natuur besteed wordt, hoe beter onze prestaties zijn. Zo is onze concentratie hoger met uitzicht op groen.

Dus: hoe groener hoe gezonder. En daar worden we letterlijk gelukkiger van: een betere fysieke en mentale gezondheid zorgt voor een sterker geluksgevoel. Dat geluksgevoel laat ons langer op een plek wonen en ons beter voor ons huis en de buurt zorgen. Dat we beter met elkaar omgaan. Dat het veiliger en vertrouwder is op straat. Met andere woorden: een groene omgeving maakt gezond en gelukkig, en gelukkige bewoners zorgen op hun beurt beter voor de stad.

Vanwege gezondheid en geluk ontwerpen en ontwikkelen wij in de stad ten eerste vanuit de behoefte van de mens. Voor die betere gezondheid en dat grotere geluksgevoel is het wel een voorwaarde dat die natuur dichtbij aanwezig, toegankelijk en beleefbaar is. De optimale ervaring van stadsnatuur staat bij ons centraal, een alledaagse, maar boeiende ervaring die er is voor iedereen en niet alleen is weggelegd voor natuurvorsers. We zien daarbij een stad voor ons waarin de natuur begint bij de voordeur, of liever nog, binnen in de woonkamer. Van daaruit is de natuur er altijd, tot buiten de stad in de grote natuur aan toe.

Onze natuur is bodem-bewust

05

Maar wat is dan die natuur, waar hebben we het eigenlijk over? Gaat het om de wilde natuur, of om de bedreigde natuur? Wij vatten het begrip stadsnatuur zo breed mogelijk op: alles wat groeit en leeft in de stad. Maar stadsnatuur is nog veel meer dan planten en dieren alleen. Het gaat ons om alle natuur, zowel levend als niet-levend. Voldoende water, een gezonde bodem en een schone lucht. De niet-levende natuur maakt de aanwezigheid van het leven in de stad mogelijk. Bovendien is de niet-levende natuur heerlijk om te ervaren: schone lucht om te ademen, de wind in de haren, de schaduw van een mooie boom.

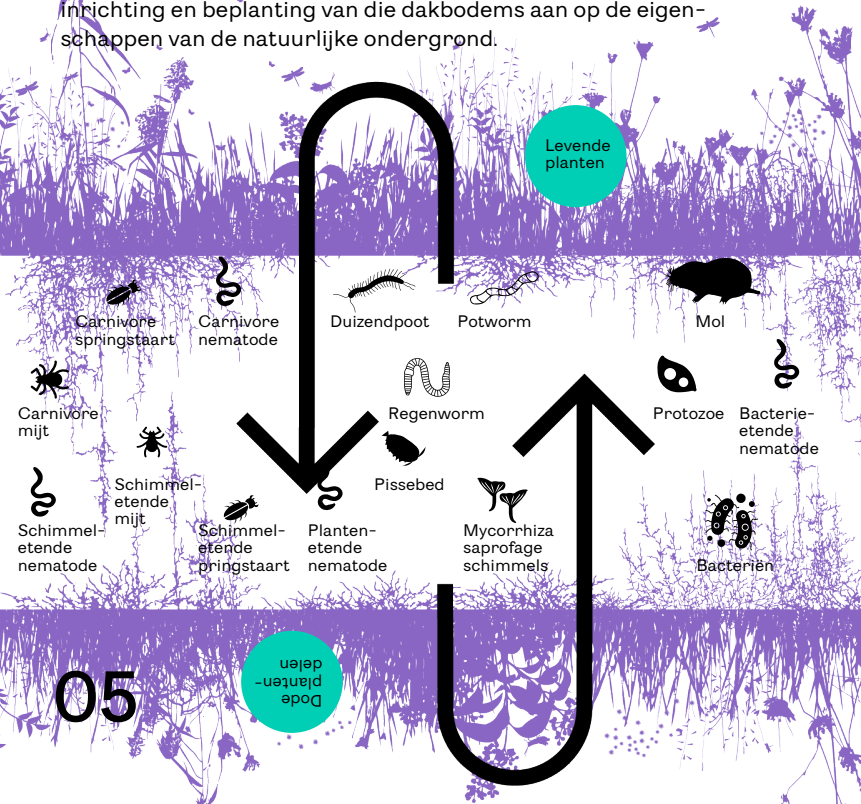
Ook de bodem hoort daarbij. Juist ja, de bodem waar we op lopen. De grond waarop de straten liggen en we waar onze huizen op bouwen. Ook dat is natuur! Een gezonde, vruchtbare bodem is rijk aan bacteriën, schimmels, insecten, duizendpoten, spinnen, regenwormen en mollen. Zo'n bodem geeft levén aan planten en bomen en is de basis voor de voedselpyramide van de stadsnatuur. Planten, insecten en dieren: de stadsnatuur doet het pas echt goed als de bodem gezond is. Daarom zien we graag meer wormenhotels in de stad en zijn we blij met de nationale compostdag.⁴

Maar met de bodemnatuur is het in de stad niet al te best gesteld. De bodem van de meeste steden is, vooral in laag-Nederland, bedekt met een metersdikke laag zand uit zee. Dit wordt gedaan om de slappe polderbodems op te hogen en te verstevigen. Maar het zeezand is helemaal geen goede voedingsbodem voor stadsnatuur. En het eindeloze ophogen van woonwijken met zand is überhaupt geen oplossing: de zandvoorraad in de Noordzee is niet oneindig, het werkt de bodemdaling in de hand in plaats van het tegen te gaan, en het is alles bij elkaar schreeuwend duur.

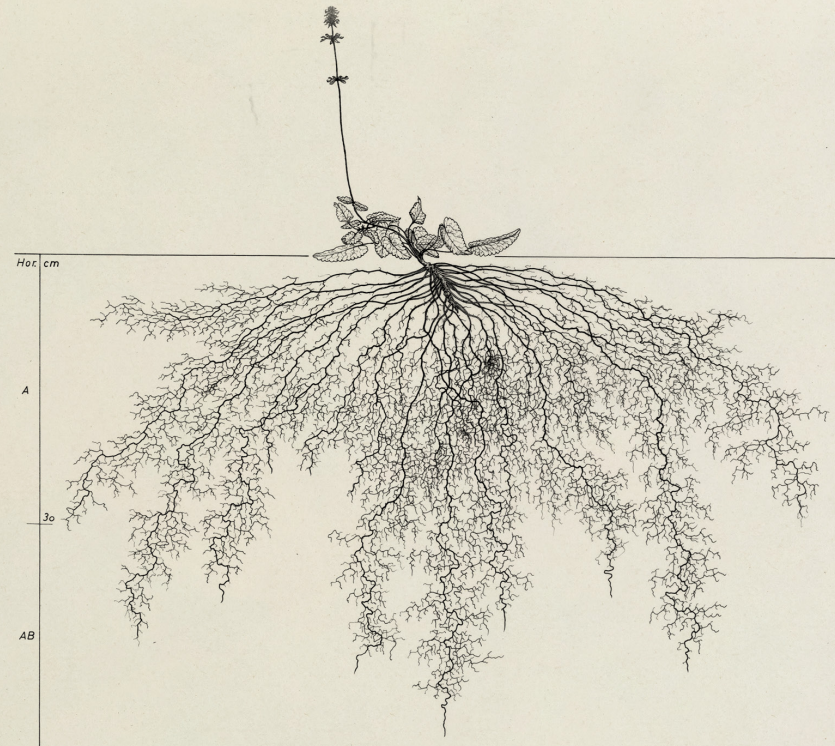
Om die redenen willen we kijken op een andere manier gaan bouwen. Het gaat ons erom dat we kritisch kijken naar onze strategie van het bouwrijp maken van lage en natte terreinen. Een grote uitdaging, want het vraagt om veel verandering en vernieuwing.

Door op andere plekken te bouwen, niet in de diepste en natste polders, zijn we al veel duurzamer en slimmer bezig. En als we op die lage plekken wel gaan bouwen, doen we dat door slim op te hogen en lichter te bouwen. Ook brengen we dan zo min mogelijk vreemd materiaal naar het bouwterrein. Minder zand, minder bodemdaling, meer gezonde bodem, meer stadsnatuur.

Meer bodem slaat trouwens ook op de daken. Inmiddels voor de meesten gemeengoed, maar niet onbelangrijk om te zeggen: geen dak laten we nog leeg. Ieder dak is voor ons een stukje stadsnatuur en draagt bij aan ons geluksgevoel in de stad. Daarom komt er op ieder dak een bodem: hoe dikker hoe beter. Wij zien groene daken daarbij als opgetilde stukjes van de natuurlijke bodem op het straatniveau. Daarom sluiten ook de inrichting en beplanting van die dakbodems aan op de eigenschappen van de natuurlijke ondergrond.

Betonie, slanke plant uit de Lipbloemenfamilie
Betonica officinalis

92

wif 155 cm x 110 cm

We vinden grijs ook groen

06

Het hoeft niet altijd maar groen te zijn. Als je door de ogen van een vogel kijkt, dan is een betonnen gebouw ook een vorm van natuur: het is mogelijk een plek om te foerageren, om te schuilen, om te nestelen. Zo proberen wij ook naar onze ontwerpen en ontwikkelingen te kijken. Het gaat erom mogelijkheden te creëren voor de natuur en sommige natuur hoeft niet groen te zijn. Naast groene daken zijn er bijvoorbeeld ook bruine daken met een bodem van vermalen steen waartussen de kruiden spontaan opkomen. Denk daarnaast ook aan rotstuinen, stapelmuurtjes, gemetselde kademuren; allemaal plekken waar planten en dieren graag zijn.

We gebruiken alle plekken in de wijk om natuur te maken. Of het nu daken zijn, gevels, tuinen of parken: we benutten alle mogelijkheden. En soms zijn dat niet voor de hand liggende plekken. Kieren, hoekjes of onderkanten. Meer diversiteit is beter, want het geeft meer mogelijkheden voor planten en dieren. Een blijvende inspiratie daarbij zijn de straatstenen ecokathedralen van Louis Le Roys (1924 - 2012), die in Middeldam en Heerenveen vanaf 1965 honderden vrachtwagens vol afgedankte straatklinkers, stoeptegels en trottoirbanden opnieuw opbouwde tot gestapelde bouwwerken met een grote diversiteit aan foerageer-, verblijfs- en nestelplaatsen voor natuur.

Het vraagt om een andere manier van ontwerpen, en dat is precies wat we gaan doen. In plaats van de openbare ruimte en de gebouwen af te sluiten en glad te strijken, maken we ze open en gevarieerd. De openbare ruimte zien we liever rijk en rommelig, dan leeg en strak. De straten niet van gevel tot gevel dichtgelegd met tegels, maar vol met wilde bloemen, hoge grassen en inheemse bomen. Keermuurtjes niet van beton, maar van hergebruikte stapelsteen. Geen gevels zonder schuil- en nestplekken. Hoge gebouwen liever geterrasseerd en alzijdig ontworpen dan eindeloos hoog opgetrokken uit één vloer zonder enige variatie.

Elkkathedraal in Milledam – Foto: Peter Wouda

We werken samen met de tijd

07

Natuur maken gebeurt niet in een dag: dat heeft tijd nodig! Daarin liggen grote kansen. Braakliggende terreinen zijn vaak een goed gebied voor pioniersoorten. Dat kan in de natuurlijke ontwikkeling goed van pas komen. Geleidelijk aan het terrein ontwikkelen met behoud van de aanwezige natuurwaarden is dan het doel. Zo voorkomen we dat natuur slechts een toevoeging aan het eind van de ontwikkeling is. In plaats daarvan ligt het aan de basis.

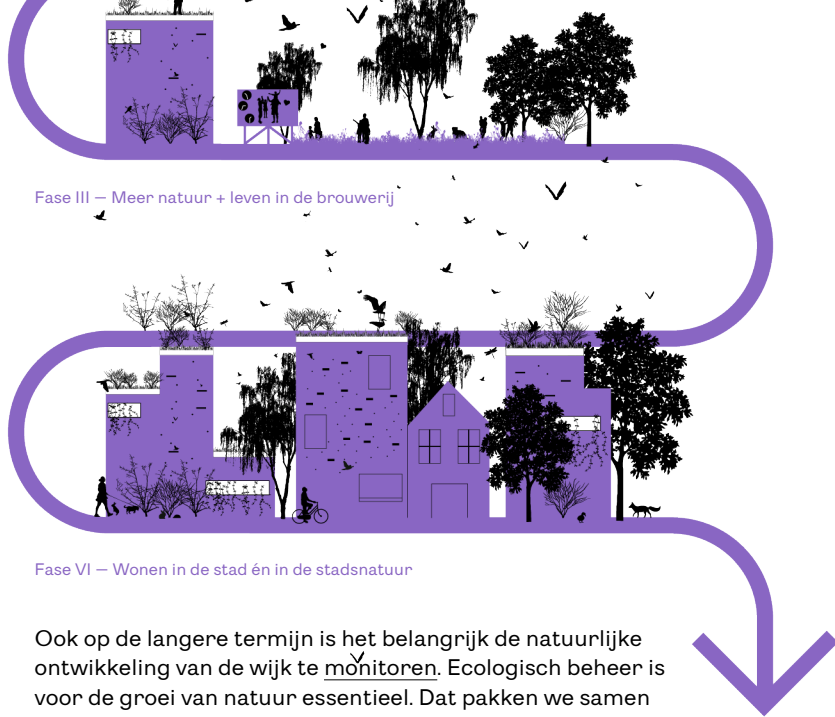
Om de geleidelijke ontwikkeling van natuurlijke wijken mogelijk te maken, en groen geluk echt te realiseren, is een wezenlijk andere ontwerpmethodologie en ontwikkelstrategie nodig. Daarom hebben we het over de *nature-based city*. In die natuurlijke stad ontwerpen we niet eerst de woningen volgens bekend stramien en voegen dan achteraf natuur toe, maar andersom. Eerst komt het natuurlijke landschap en dan pas de woningen passend binnen die natuur.

Het is dus zaak om al vroeg te beginnen. Het liefste willen we bestaande, natuurarme terreinen natuurinclusief ontwikkelen, voordat er ook nog maar een enkel gebouw staat. Samen met ontwerpers, stadsecologen en omwonenden maken we in een *living lab* door middel van scenario's een voorspelling van de natuurontwikkeling, zodat we al van tevoren weten waar we naartoe gaan en wanneer we toe zijn aan een nieuwe stap in de ontwikkeling.

Fase I – Braakliggend terrein met lage natuurwaarde

Fase II – Start aanleg grijs en groen

Fase III – Meer natuur + leven in de brouwerij

Fase VI – Wonen in de stad én in de stadsnatuur

Ook op de langere termijn is het belangrijk de natuurlijke ontwikkeling van de wijk te monitoren. Ecologisch beheer is voor de groei van natuur essentieel. Dat pakken we samen met bewoners, beheerders en boeren op. Samen met hen maken we een natuurlijke beheerstrategie door onder andere bijvoorbeeld een maandje later te maaien. 'Maai mei niet', aldus de Bijenstichting: 'Maai in de maand mei je gazon niet en laat de planten in bloei komen voor bijen en andere insecten.'

Om op deze manier aan gebiedsontwikkelingen en ontwerp-projecten te kunnen werken, zoeken we altijd een nauwe samenwerking tussen gebiedsontwikkelaars, architecten landschapsarchitecten, stadsecologen en experts op het gebied van bodem, water en beplanting -en geven we elkaar een de ruimte. Samen werken we aan een beter leefklimaat in de wijken, een klimaatadaptieve en toekomstbestendige stad, en een gelukkige en sociale gemeenschap.

07

Voedseltuin in Rotterdam – Foto: Karin ten Laak

Stads- natuur maken we met elkaar

08

Stadsnatuur overal en voor iedereen. De natuur is niet alleen de leefomgeving van flora en fauna, maar ook van onszelf, wij als mensen. Het liefste maken we daarom alle natuur in de stad toegankelijk. Natuur ervaren we het beste zonder hekken, zonder verboden, zonder geschreven regels. Om er volledig en vrij te kunnen zijn, om het te zien, te voelen en in te ademen. Maar die vrije natuur kunnen we in de natuurlijke stad helaas niet helemaal vrij laten. Dat vraagt om gezamenlijke aanleg, gedeeld onderhoud en ecologisch beheer.

Stel we zeggen: de toekomst van de stad is een bos. Geen gekke gedachte, want we hebben veel meer bomen in de stad nodig om het de kwaliteit van de leefomgeving te verbeteren, om te zorgen voor goede lucht, genoeg schaduw en voldoende biodiversiteit. We hebben bovendien meer bomen nodig om te alle nieuwbouw van lokaal geproduceerd hout te voorzien. Laten we samen dat bos planten, laten we er samen genieten, laten we het samen gebruiken. En laten we ook samen beheren. Of het nu een stadsbos is of een publieke daktuin: met elkaar regelen we het beheer, waarborgen daarmee werking van het groen, en zorgen zo voor leefruimte voor planten en dieren, zowel bovengronds als ondergronds.

We doen dit niet alleen als plicht, maar ook voor ons plezier. Ontwerp, aanleg, onderhoud, tellingen, onderwijs: bouwen aan de natuur is leuk! We willen met elkaar 1000 bomen planten of een zonnebloem wedstrijd houden om zoveel mogelijk zonnebloemen in de wijk te zaaien, zoals het Rotterdamse Groenemorgen dat doet in de stad. Door met elkaar aan de natuur de werken, ontstaat er een band tussen mensen onderling, en tussen ons en de stadsnatuur. Een band die maakt dat we ervoor zorgen dat het goed gaat met de natuur en met elkaar. We doen het samen en hebben de natuur en elkaar nodig. Dat besef geven we door aan onze kinderen. Dat is pas groen geluk.

De Tussentuin in Rotterdam – Foto: Sybreen Bijlerveld

We delen onze stads- natuur met iedereen

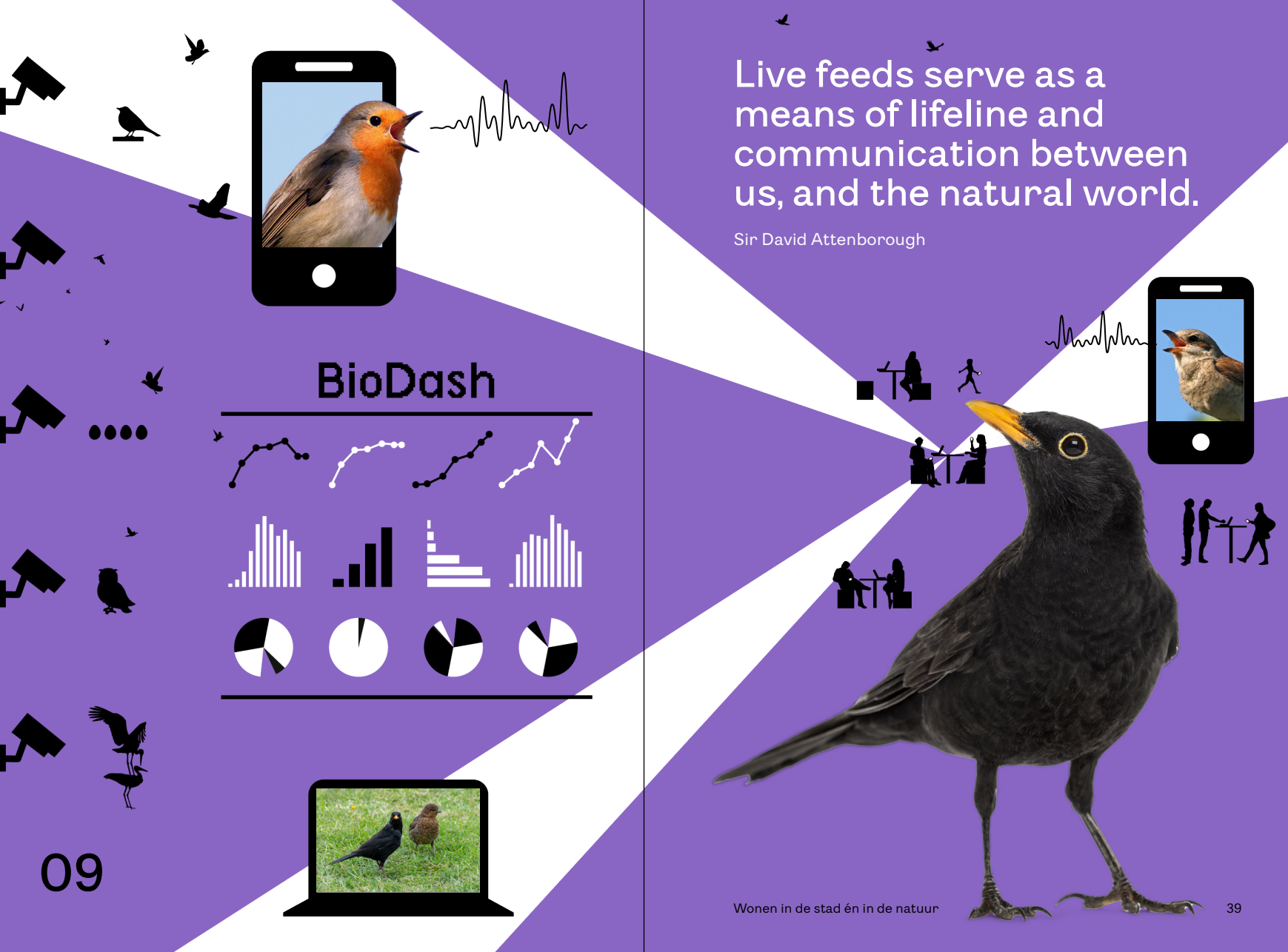
09

Het is prachtig om de merel 's avonds zijn lied te horen zingen, of een egel door de tuin te zien schuifelen. En wie wel eens een marter, uil of vos in de stad gezien heeft, weet hoe bijzonder zo'n onverwachte ontmoeting met de stadsnatuur kan zijn! Stadsnatuur kan zowel kinderen als volwassenen verrassen en intrigeren, en kan verschillende bevolkingsgroepen dichter bij elkaar brengen, want het is leuk om de natuur in de eigen buurt te kennen. Dat willen we stimuleren en daarom verbergen we de stadsnatuur niet, maar brengen we het dichtbij, zodat iedereen het kan beleven!

En dat mogen best bijzondere belevenissen zijn. Buiten maken we unieke parken en onze gebouwen hebben bijzondere daken en verrassende nestkasten. Op al die plekken laten we je de natuur op een nieuwe manier zien. Maar ook horen, ruiken en voelen: de natuur kan al onze zintuigen aanspreken. Stadsnatuur is om in te klimmen, om doorheen te banjeren, de geuren van bloemen op te snuiven, en om het concert van zangvogels te kunnen beluisteren. Wij zorgen dat het kan.

Maar we gaan verder dan dat! We denken aan de combinatie tussen technologie en natuur. We zien kansen in slimme (informatie-) systemen om de natuur dichterbij te brengen, te monitoren, of erover te communiceren. Bijvoorbeeld in een natuurgerichte lichtkrant, zoals die op station Utrecht CS, met berichten als: '14/6 Vandaag zijn de jonge zwaluwen zo groot dat ze het nest verlaten', of '29/06 Ringslangen leggen hun eieren in broeierige mesthopen'. Of met camera's in nestkasten waarvan de streams delen in de buurnatuur buurtapp. We creëren zo onverwachte momenten tussen mens en natuur door de natuur deel te maken van ons digitale leven.

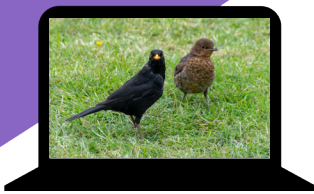

Live feeds serve as a means of lifeline and communication between us, and the natural world.

Sir David Attenborough

BioDash

We schatten groen geluk op de juiste waarde

10

Ondanks dat we de maatschappelijk waarde van natuur in de stad kunnen benoemen en wetenschappelijk aan kunnen tonen, sneuvelt nog altijd veel van de nieuwe stadsnatuur in de rekentabellen. Om dat te voorkomen, rekenen we de aanleg van nieuwe stadsnatuur van tevoren mee, en borgen we het tijdens het ontwikkelproces. Op zich gaat het om een klein deel van de totale bouwsom, maar er moet worden voorkomen dat het achteraan de streep pas meegerekend wordt.

Maar dan nog gaat het dan slechts alleen om de kosten van de aanleg van beplanting, van het planten van bomen, van waterpartijen, en het plaatsen van nestkasten. Dat vinden we vreemd! Waarom kijken we alleen naar de kosten, en niet naar de baten? Het is essentieel dat we de natuur in de stad anders gaan waarderen. Er is een ontwikkeling aan de gang om de natuur in geld uit te drukken. De waarde wordt concreet gemaakt door er een prijskaartje aan te hangen. Zo wordt de vervangingswaarde van een 100 jaar oude boom wordt gerekend op zo'n 100.000 euro. Of zelfs meer, als je de ecosysteemdiensten meerekent. Het is eigenlijk sneu dat geld echt de enige manier geworden waarmee we dingen kunnen waarderen. De natuur heeft het recht om in de stad te zijn en is natuurlijk helemaal niet te duiden in een prijs. *Nature is priceless!*

Toch is het belangrijk om we natuur in geld uit kunnen drukken, zodat we ons de waarde goed beseffen. Maar laten we dan ook in al onze projecten niet alleen optellen wat het in de aanleg kost, maar vooral ook berekenen wat dat nieuwe groen voor oplevert. Lagere kosten, meer opbrengsten en betere prestaties voor zowel de stadsbewoner als de stad als geheel: dit zijn allemaal baten van stadsnatuur voor bewoners individueel en de stad als geheel. Wanneer een natuurrijke stedelijke ontwikkeling zoveel bijdrage levert aan de kwaliteit van het leven in de stad, dan moeten ook de baten op stedelijk niveau meegerekend worden in de businesscase. Zodat stedelijke gebiedsontwikkelingen nog natuurlijker kunnen worden. Die businesscase gaan we daarom samen met de verschillende overheden opnieuw in elkaar zetten.

Meer groen
Meer insecten
Meer geduld
Meer grote dieren
Meer biodiversiteit
Meer lieve buren
Meer geluksvogels

+

= hogere woningwaarde

= meer investeringen in
stadsnatuur

Aan de slag!

Met dit manifest willen we laten zien dat de relatie tussen een gelukkig leven en de aanwezigheid van natuur niet alleen heel sterk is, maar ook heel goed maakbaar. De *nature-based city*, de natuurlijke stad, de stad als natuurgebied is waar we voor staan, als afspraak die we met onszelf gemaakt hebben bij het werken aan onze ontwerpen en projecten. Daarbij zijn we altijd op zoek naar het beste ontwerp, een voorbeeldige uitvoering, en heel belangrijk; goed beheer en betrokken bewoners. Zo kunnen we allemaal geluksvogels zijn en wonen in de natuur. Dit is hoe we denken en hoe we werken.

Vader en moeder Donker
met hun kinderen Piet
en Wim tuinieren op de
schoolwerktuinen

Amsterdam, 1952

EN

Manifest

- 01 We turn the tide
- 02 We see the city as a nature reserve
- 03 Nature is no green backdrop
- 04 We bring green happiness
- 05 Nature is in our soil
- 06 We think of grey as green
- 07 It's about time!
- 08 We build the nature-based city together
- 09 We share our urban nature with everyone
- 10 We understand the value of green happiness

Lucky ones

Living in the Nature-Based City

A city without nature is an unpleasant and unliveable place to be. We need nature around us to be healthy and happy. But cities are where most people live close to each other and furthest away from nature. That's why nature is particularly important in the city. We thus work hard to bring more nature to the city. The future of the city is nature.

The fact that having more nature results in a better city has dawned on governments, developers, designers, and builders. Building with nature is the new way to build the city of the future. As designers and developers of the city, we see many new initiatives emerging around us, from expert advice and score charts for buildings on their green facades and roofs, to petitions and actions to remove tiles from the street and give more space to plants and rainwater.

We support that fully. But we want to go one step further and say: the city is a nature reserve! An entire 'nature-based city' goes beyond green roofs and nesting boxes. The nature-based city is the foundation from which we think and act. It's all about the abundant presence of nature and our immersive experience in it. We think of people who live in the nature-based city as the real lucky ones: they don't have to choose, but live both in the city and in nature.

How do we make that city? Our ambition requires a completely different way of designing, developing, and financing nature in the city. While we don't have the answer to every obstacle this may bring, we do want to take up the challenge to include nature and climate in all our design and development assignments from the very first stroke of the pen. We use the 10 principles in this manifesto to contribute to the national movement to make our towns and cities more biodiverse.

01 We turn the tide

Global biodiversity is declining at an unprecedented rate. In the Netherlands, this decline is even sharper. Habitats are being lost, populations are declining, and species are disappearing. It threatens the stability of ecosystems, the food supply, and the liveability of our cities. The decline in biodiversity can be far more detrimental than the rise of sea levels. This has to stop. With our knowledge and expertise, we try to halt this decline.

The continuous growth of the population and urban densification are key factors. Housing is a major problem in the Netherlands; demand by far exceeds supply. Over 900.000 houses need to be built before 2030. Urban densification may be the most sustainable choice, but it implies reducing the amount of living space for people, plants, and animals alike. The city is in danger of losing its small-scale, biodiverse nature.

How can we release the cities chokehold on nature? A good

starting point is doing less. An urban development that contributes to reduce emissions, recycle waste, and lower energy consumption reduce our carbon footprint. However, that is not enough. We won't get there by just doing less. To truly accommodate nature in our city we need to do more. Much more. Densifying can't go without greenifying! The latter won't unfortunately happen by itself, which is why we have to give nature a helping hand.

How do we help? By adding nature into everything we do and create. For example, we 'rewild' the city by adding new habitats to the urban ecosystem, we connect and restore degraded habitats; we always maximise the number of trees to plant; we open the streets for plants and water; we mix low-rise and high-rise with nature. We look for solutions that are both ambitious and realistic. We have concern for the health and well-being of both humans and animals. A healthy and living city, that's what we stand for.

Our guiding principle is that all our projects have to generate more nature than there was before -there's no loss of biodiversity by our doing. When that's unattainable, we

compensate with more nature elsewhere. Or, in some cases, we opt for not pursuing the project. We don't turn away, but fight for the preservation of nature. In this way, we take responsibility and battle the biodiversity crisis.

02 We see the city as a nature reserve

The city is often seen as a place just for people. We see it differently. For us, the city is a nature reserve. It is a place where nature thrives, because there are enough trees for clean air and shade, enough space for animals to find food and shelter, and plenty of clean water. We, the human beings, are guests in that urban nature reserve. As guests we are extra careful with the place we're in. Seeing the city as a nature reserve means we firstly want to provide enough natural space in the city and secondly assure a good quality of nature.

To provide enough space for habitats we want to infuse the city with nature. For us as designers and developers of the city, the most effective way to do this is to focus on entire neighbourhoods, instead of just individual buildings. This gives us the possibility of being more creative in adding nature to the city: the streets, the gardens, the facades, the roofs -we leave no space unused for more nature. In addition, the neighborhood has the strength of the community. With more people on board, we can achieve more results.

To assure the right quality of nature in the city, we try to look at it through the eyes of nature. Where can a bird find a place to nest? How does a hedgehog search the city? Based on their needs we are transforming neighborhoods into ecological stepping stones in the city. We're having nature-based neighborhoods connected to the city through parks, streets, and canals. This provides a larger habitat for flora and fauna and allows animals to move about without having to overcome impossible hurdles. This is positive for nature,

helpful for the neighbourhood community, and good for all individual people living there. That's makes them happy!

We're looking for practical solutions. As designers and developers of the city, we like working with simple rules of thumb. For example, the 3-30-300 rule, which was recently proposed by the Nature Based Solutions Institute. At least three trees can be seen from every house. Every neighborhood has at least thirty percent of tree crowns. Within three hundred meters of each house, there is a park or other large green public space. In this way, we make our ambitions concrete without getting lost in complex methods, standards, and lists.

03 Nature is no green backdrop

Not that long ago, greenery in the city was seen by many as rather useless street filler – at best suitable for walking the dog. A green backdrop of the

city. As a result, it was always under pressure from new urban development or from the need to keep down maintenance costs. The greenery disappeared from the streets and residential towers replaced parks. We know better now. The time when greenery in public spaces was considered merely a green backdrop is long gone.

The benefits of trees and green space are so numerous that they are considered indispensable for a healthy and well-functioning city. Smaller paved area means more greenery, better soil, and less flooding. Having more trees in a neighborhood reduces heat stress, which in turn lowers energy costs (less air-conditioning). In addition, green neighborhoods increase property values by 4 to 15 percent. Thus, green provides more value, less maintenance, less energy consumption, and less flooding.

Not any greenery counts though. We understand the functional value of greenery and use it accordingly. We conduct the research that allows us to plant the kind of greenery which maximises plant potential. We do this, for example, by fitting as many local

plants and trees as possible. Why? In the Netherlands, for example, a pedunculate oak or willow, native of Western Europe, can accommodate more than four hundred different types of insects, whereas a non-native robinia only attracts two different types of insects. The right planting provides shade and clean air and also room for insect life, which in turn is food for birds and bats. In this way, we connect to larger natural systems and build a natural food pyramid.

04 We bring green happiness

We see a green city as indispensable to leading a happy life. How come? Happiness starts with our health. Besides climate benefits, we know that a green city also contributes to the health of its inhabitants. First, it contributes to our physical health. The more time we spend

in nature, the more we move and the better our physical condition. This is reflected in a longer lifespan and fewer doctor visits.

Second, being in nature also gives peace of mind and lowers stress-levels – something more than welcome in our crowded cities. Better mental and physical health. The view on a park reduces our stress-levels. Moreover, the more time spent in nature, the higher our performance. For example, our concentration is higher when we see green instead of black.

So, the greener the city the healthier we are. And that literally makes us happier: having good physical and mental health leads to stronger feelings of happiness. Those feelings ensure that we feel comfortable in our surroundings. Therefore, we take better care of our home and neighbourhood. We also get along better with each other. That makes our streets safer. In other words, a green environment makes people healthy and happy, and happy residents, in turn, take better care of their city.

Because our health and happiness are significant to us, we always design and develop with the needs of people in mind as. That's why it's essential that nature is available, accessible and experienceable. The optimal experience of urban nature is central to us; an everyday, but fascinating experience that is available for everyone and is not only reserved for naturalists. We envision a city in which nature begins at the doorstep, or rather, from inside the living room. From there on, nature is always present, all the way to the great outdoors.

05 Nature is in our soil

But what is urban nature, what is it that we are actually talking about? Is it about wild nature, or about endangered nature? We take the concept of urban nature as broadly as possible: we are concerned with all nature, both living and non-living. People, plants and animals, everything that grows and lives in the city. But also sufficient water, healthy soil and clean air. Non-living nature is a delight to

experience: clean air to breathe, wind in our hair, the shade of a beautiful tree. But, in fact, non-living nature is what makes possible our living in the city.

Take the soil. That's right, the soil we walk on. The ground on which streets and houses are built. That is nature, too! Healthy, fertile soil is rich in bacteria, fungi, insects, centipedes, spiders, earthworms and moles. Healthy soil gives life to plants and trees and is the basis for the food pyramid of urban nature. That's why we would like to see more worm hotels in the city and support National Compost Day.

But the soil in most cities in the Netherlands, especially in the lower parts, is not doing too well. It is covered with a meter-thick layer of sand from the sea. This is done to raise and stabilize the muddy polder soils. But sand is not a fertile substrate for urban nature at all. Moreover, endlessly raising residential areas with sand is unsustainable: the sand stock in the North Sea is not infinite, promotes subsidence instead of countering it, and is all-in-all outrageously expensive.

Because a healthy soil is the basis for thriving urban nature,

we want to start building neighborhoods in a different way. We need to think very critically about our own site developments in low and wet places. This is a big challenge, because it requires a break from 'business as usual'. Building in areas different from the deepest and wettest polders, is smart and sustainable. If we however do build in those low areas after all, we try to do so by smartly raising the level and building with lighter materials. We try to bring as little 'foreign' material as possible to a construction site - less sand, less subsidence, more healthy soil, more urban nature.

Healthy soil also means healthy soils on the roofs. We've said this before, but it's not unimportant to repeat: we will not leave any roof empty or unused. For us, every roof is a potential piece of urban nature and a possible contribution to our sense of happiness in the city. And, the thicker the layer, the better. Roofs then become elevated pieces of landscape that match the properties of the natural subsoil.

06 We think of grey as green

It doesn't always have to be green. If you look through the eyes of a bird, a building - even if it is made of concrete - it is a potential place to forage, to shelter, to nest. That's how we try to look at our designs and developments. It's about creating opportunities for nature, even though not all nature is green. In addition to green roofs, there are also brown roofs for example, where herbs and perennials grow spontaneously on a bed of gravel. Also think of rock gardens, dry stone walls, masonry quay walls; all places where plants and animals like to be.

We use all the spaces in a neighborhood to create nature. Whether it is roofs, facades, gardens or parks: we use all possibilities. Besides roofs, facades or parks, we also create nature in not obvious places; cracks, corners or undersides.

Diversity is better, because it provides more opportunities for plants and animals. A lasting inspiration are the paving stone eco cathedrals of Louis Le Roys (1924 - 2012), who since 1965 rebuilt hundreds of trucks full of discarded cobblestones, paving stones, and curbstones into stacked structures for people and nature in Middeldam and Heerenveen. Concrete structures that provide wide diversity of foraging, accommodation and nesting places for nature.

Building in that way requires a different way of designing, and that's exactly what we're about to do. Instead of closing off and standardising public spaces and buildings, we make them open and varied. The public space would rather be abundant and messy than empty and tight. We don't want streets covered with tiles from facade to facade, but full of wild flowers, tall grasses and large trees. We want to retaining walls not made of concrete, but of recycled pile stone and avoid facades without hiding and nesting places. We rather have tall buildings terraced and designed on all sides than built endlessly high from one floor without any variation.

07 It's about time!

Creating nature does not happen in a day; it takes time. Therein lie great opportunities. Barren areas are often suitable for pioneer species. This could come in handy in the future. The aim is to gradually develop a site while preserving its natural value. This way we prevent nature from just being added at the end of the development process. It's at the root, instead!

To make the gradual development of natural neighborhoods possible in this way, and to really realize green happiness, a fundamentally different design method and development strategy is needed. Let's not first design the neighborhood and the housing according to a known pattern and then add nature, but the other way around: first add nature and then design a housing pattern that will be in harmony with that nature.

When it comes to development strategy, it is imperative to start early. Ideally, we want to

develop existing, nature-poor sites in a nature-inclusive way, before there is even a single building. In a living lab together with designers, urban ecologists and inhabitants we use scenario planning to make predictions about the future, so that we know in advance the direction nature may take. This way we know when to take the next step in development.

It is also critical in the longer term to monitor the natural development of the terrain. We tackle this together with residents, managers and farmers. Developing a temporary management strategy together with them demonstrates how the area will be later; nature development as placemaking. Local involvement and nature-friendly management are essential. For example by not mowing any grasses. The Bees Foundation recommends not to mow the lawn in May to allow the plants to flower for bees and other insects.'

To work this way in area developments and design projects, we always seek close collaboration between area developers, architects,

landscape architects, urban ecologists, and experts in the field of soil, water, and planting -and we listen to each other. Together we create a better living environment in neighborhoods, a climate-adaptive, future-proof city, and a happy, social community.

08 We build the nature- based city together

Urban nature everywhere and for everyone. That means nature in the city belongs to all of us and should be accessible to everyone! Nature is the living environment of flora and fauna, but also ours, the people. We therefore prefer to make all nature in the city accessible. No written rules, no fences, no prohibition. Nature to be in, see it, feel it, and breathe it. Unfortunately we can't let free nature in the city be fully free. It requires monitoring and

maintenance. But in the nature city in a different way.

Suppose we say: the future of the city is a forest. Not a terrible idea, because we need many more trees in the city to improve the quality of the living environment. This is to ensure clean air, enough shade, and sufficient biodiversity. We need many more trees to provide all upcoming construction with locally produced wood. More trees is in everyone's interest. But let us plant that forest together, enjoy it with each other, use it collectively. And let us also manage it together. It doesn't matter if it's an urban forest or a public roof garden. If we manage it together we ensure the proper functioning of the greenery providing a home for plants and animals both above and below ground.

We do this not only as a duty, but also for pleasure. Construction, maintenance, monitoring, education: building in nature is fun! We want to plant 1000 trees together or hold a sunflower competition to sow as many sunflowers as possible in the neighbourhood. This is similar to what Groenemorgen in Rotterdam does in the city. Working on nature as a group creates a

bond between people, and between people and urban nature. A bond that ensures that all is well between us. We want to pass this awareness on to our children.

09 We share our urban nature with everyone

It is wonderful to hear the blackbird singing in the evening, or to see a hedgehog shuffling through a garden. Anyone who has ever seen a marten, owl, or fox in the city knows how special such an unexpected encounter with urban nature can be. Urban nature can surprise and intrigue both children and adults, and can bring different groups of people closer together, because it is enjoyable to know nature in one's own neighbourhood. We want to encourage that. That's why we don't hide urban nature, but instead make it accessible such that everyone can experience it.

That experience can be quite memorable. We create biodiverse parks, our buildings have multifunctional rooftops and interactive nest boxes. In those places we show people nature in a new way. And also trigger other senses besides seeing: hearing, smelling and feeling: nature can trigger them all. Urban nature is something to climb on, to stroll through, to breath in, and to take in. We make sure it's possible.

But we go further than that. We think of the combination of technology and nature. We see opportunities in smart (information) systems to bring nature closer to people, to monitor it, or communicate about it. For example, a nature-oriented news ticker, such as the one at Utrecht Central Station that displays every day a new fact from nature like '17/05 The air is full of blackbird song' or '10/07 Roe deer start mating'. Or we install cameras in nest boxes and share the streams in a neighbourhood nature app. We create unexpected moments between people and nature by making nature part of our digital lives.

10 We understand the value of green happiness

We can name and scientifically demonstrate the value of nature in the city. Yet, although this value is usually just a small part of the total construction costs of a project, the budget to cover the cost of creating new urban nature is frequently insufficient or sometimes even absent from the calculations. By including the creation of new urban nature in the budget from the start, and securing it during the development process, we make sure that nature is funded.

But this only concerns the costs. We find that strange! Why do we only look at the costs, and not at the benefits? It is essential that we start to appreciate nature in the city differently. A development is

underway to express nature in monetary terms. The value is made concrete by attaching a price tag to it. For example, the replacement value of a 100-year-old tree is estimated at around 100,000 euros. It's rather sad that attaching a price tag to things that are otherwise priceless seems to be the only way to appreciate them, but at least that way we make sure that we are aware of its value.

To do fully justice to the value of nature in all our projects, let's not only calculate the cost of the introduction of greenery during construction, but also calculate its benefits. The business case of a development project must factor in the benefits to the city financially. Lower costs, more returns and better performance for both the city dweller and the city as a whole: these are all benefits of urban nature for residents individually and the city as a whole that must be factored in this way, urban developments can fully integrate nature. We will therefore introduce and implement this new type of business case together with the various authorities.

To work!

Now let's roll up our sleeves. Through this manifesto, we intend to demonstrate that the relationship between a happy life and the presence of nature is strong and easy to realise. The nature-based city is what we stand for, as a commitment we have made to ourselves when working on our designs and projects. We are always looking for the best design, an exemplary execution and a - very important - good management and concerned residents. This way we can all be lucky ones and live in the nature-based city. This is how we think and how we work. If you support it, join in and get involved. Any help is welcome.

01 We keren het tij

02 Wij zien de stad als natuurgebied

03 Er bestaat geen kijkgroen

04 Wij brengen groen geluk

05 Onze natuur is bodembewust

06 We vinden grijs ook groen

07 We werken samen met de tijd

08 Stadsnatuur maken we met elkaar

09 We delen onze stadsnatuur met iedereen

10 We geven groen geluk de juiste waarde

Dit is een uitgave van AM b.v. en LOLA landscape architects

Samenstelling

Frank Vonk, AM b.v.

Eric-Jan Pleijster, LOLA Landscape Architects

Karin ter Laak, Off Grid studio

Tekst

Eric-Jan Pleijster, LOLA Landscape Architects

Grafisch ontwerp

Off Grid studio

Drukwerk

Tripiti, Rotterdam

Oplage 1250 stuks

Voorjaar 2022

www.geluksvogels.info

AM

LO
LA
Landscape
Architects

off
grid
STUDIO

Héé Geluks- vogel!

AM [LO
LA]